

האם מוכרח נושא העישון להפוך לסכסוך מכוער בין ציבורים יריבים?

או: מורה נבוכים לשאלת התיקון לחוק איסור העישון במקומות ציבוריים

ח"כ וח"כית נכבדים,

בעיני חלק ניכר מן הציבור גלשו חוקי איסור העישון מהגנה על הזכות לנשום אוויר נקי, לסכסוך ציבורי מכוער ומיותר.

העמדה המובעת כאן גורסת שאפשר להגן על הזכות לנשום אוויר נקי, ללא ההיסטריה המתלווה לכך, ומבלי לגרום לציבור שלם תחושה של ניכור והשפלה.

לאחרונה הגיש ח"כ צבי הנדל הצעת תיקון לחוק ברוח זו – אפשרות אחת מיני רבות להגיע לפשרה סבירה: ההצעה נועדה לאפשר ל 20% ממקומות הבילוי לקבל אישור להתיר עישון. הצעה זו נאמנה ללשון החוק הנוכחי, שהתברר כקשה ליישום, וברוב המקרים כבלתי ישים לחלוטין - להקצות 25% משטחו של כל מקום בילוי למעשנים.

ישראל היא חברה השרויה בלחץ מתמיד. היא תובעת רבות מאזרחיה. היא אינה ארצות הברית, ואינה מערב אירופה. יש טעם, לכן, לא לגרום לרבים תחושה של הצקת-חינם, ולמצוא פשרה ברוח טובה, שלא תשאיר טעם מר של כפייה אצל מי מהצדדים.

אחד מחסידי האיסורים הגורפים שלח לאחרונה לכל חברי הבית מסמך הקורא להתנגד להצעתו של חבר הכנסת הנדל מכול וכול.

ברוח של פשרה, ולא כפייה של צד אחד על משנהו, להלן תשובות לטענות כבדות משקל שהעלה המתנגד להצעה במסמך שקיבלתם, ובצד התשובות כמה הצעות קונסטרוקטיביות.

א. שאלת האפליה

טוען המתנגד להצעה :

ההצעה גורמת להפליה: כשם שאי אפשר להקצות 20% מקומות ששם יהיה מותר למנוע כניסה על בסיס צבע העור, כך לא ניתן למנוע כניסה חופשית של בני אדם על בסיס אי-השימוש מצידם בחומר הרעיל, או חוסר רצונם להיחשף לו. הכרזה על מקום בילוי כמותר לעישון, כמוה כתליית שלט: "אין כניסה לאסתמטיים!". אי אפשר לסגור מקום ציבורי בפני בני אדם: לא על בסיס גזע, דת, מין, צבע עור, השקפה פוליטית - ולא על בסיס רצונם שלא להיחשף לרעלים. זהו עניין עקרוני וזוהי הפרדה שנפסלת על הסף מכל בחינה שהיא.

תשובה :

זהו שימוש מטעה במושג הזכויות. **האם עלינו לאכוף שמירת כשרות בכל המסעדות בישראל משום שמסעדה לא כשרה כמוה כמסעדה שתלתה שלט: "אין כניסה לדתיים"?**

מובן שאין לאסור כניסה למקומות בילוי על פי דת, גזע או מין. אבל מכאן לא נגזר שלמבלה "זכות" שכל המקומות יהיו לטעמו.

אם 80% ממקומות הבילוי ימשיכו לאסור עישון, זוהי הגנה סבירה ואף נרחבת, על זכותם של לא-מעשנים ליהנות מאוויר נקי במקומות בילוי. וזה גם מסר ברור לגבי עישון. האם לא הגיוני, בצד האיסור הגורף, לאפשר פינה קטנה – חמישית ממקומות הבילוי – שם יוכלו המעשנים להתכנס זה בחברת זה, שלא בתוך כלוב, ומבלי לעמוד כמנוודים ברחוב?

ב. זכויות עובדים

טוען המתנגד להצעה :

ההצעה פוגעת בזכויות העובדים : העובדים במקום בו יותר העישון ייחשפו בעל כורחם לעשן כפוי כחלק מתנאי העבודה... וכך תוגבל העסקתם של שמונים אחוזים מתושבי המדינה לעבוד באותם המקומות, או לחשוף אותם - כולל חולי אסתמה - לרעלי הסיגריות. חובתנו להגן על העובדים. יצוין גם, שרוב המועסקים במקומות הבילוי הנם צעירים בלתי-מקצועיים שאין בידיהם החופש להיות בררנים בבחירת מקום העבודה.

תשובה :

בכל ענפי המשק יש סיכונים מסוגים שונים. בכולם פותרים אותם על ידי התקנת תקן. למה רק על מקצועות המלצרות צריך לחול כלל אחר? האם הדרך הנאותה לטפל בשאלת החשיפה לגזים רעילים של עובדי חניונים תת-קרקעיים היא איסור גורף על חניונים כאלה?

עושה רושם שלא תמיד דאגה לעובדים עומדת מאחורי טענות כאלה. ריח של ציניות נודף מהשימוש שנעשה בהן, למשל בארצות הברית: ארץ הרומסת זכויות עובדים, ואינה מעניקה להם ביטוח בריאות, לפתע נחרדה מחשיפתם לעשן סיגריות עד כדי כך שאסרה עליהם את החשיפה הזו גם אם הסכימו לה או אפילו רצו בה.

בפועל, פגיעה בענף הברים והמסעדות היא פגיעה בפרנסתם של סטודנטים, מחפשי עבודות זמניות, ואנשים קשי יום. פגיעה זו מתחזה כהגנה על זכויותיהם. ובכלל, **קבוצות השוליים, המהגרים והעניים, הם אלה המעשנים יותר, ותחושתם שהממסד אטום לצורכיהם רק מתגברת כאשר איסורים כגון אלה נכפים בצורה קיצונית כל כך.**

את הבעיה של העובדים היה אפשר לפתור בקלות בדרך אחרת: תקן לכמות רעלים, ומערכת אוורור סבירה. כך אנו מתייחסים בחוק לכל הרעלים האחרים.

ג. הפרת אמנה בין לאומית

טוען המתנגד להצעה:

ההצעה מפירה אמנה בין לאומית: ישראל חתמה על אמנה בינלאומית לפיקוח על הטבק מטעם ארגון הבריאות העולמי, יחד עם עוד 158 מדינות. באמנה מובהר חד משמעית: הצדדים מבינים כי עדויות מדעיות הוכיחו באופן שאינו מתפרש לשתי פנים כי חשיפה לעשן טבק מובילה לתמותה, תחלואה ונכות. ישראל מחויבת, על פי האמנה, להוציא לחלוטין את העישון מן המקומות הציבוריים. תיקון החוק שנכנס לתוקפו לאחרונה, צועד צעד גדול לקראת מחויבות זו ואילו הצעתו של חה"כ הנדל - נסוגה ממנה. האם כעת, לאחר שעשינו לתיקון המעוות (גם אם באיחור ובאופן חלקי), נפר התחייבותנו זו?

תשובה:

האומנם? אפילו בניו-יורק מותר לעסקים מסוימים להתיר עישון בתחומם. גם ארצות הברית חתומה על אמנה זו. חוקי עישון בארצות רבות מאפשרים למקומות בילוי לקבל היתר לאפשר עישון.

ועוד : אם נכון הדבר שהצעת התיקון מפרה אמנה זו, הרי שגם החוק הקיים, המאפשר אזורי עישון, מפר אותה מאותן סיבות.

ד. נזקי "עישון פסיבי"

הכותב אומר, בשם האמנה, ש :

...עדויות מדעיות הוכיחו באופן שאינו מתפרש לשתי פנים כי חשיפה לעשן טבק מובילה לתמותה, תחלואה ונכות.

תשובה :

הדברים נכונים לגבי עישון, אך מושמעים תדיר גם לגבי "עישון פסיבי". אין ספק שעישון מזיק לבריאות, אבל התעמולה המציגה את המחקר אודות "עישון פסיבי" כאילו אינו נתון בוויכוח, היא מעשה הטעיה. הנושא בהחלט שנוי במחלוקת : מחקר של ארגון הבריאות העולמי, שפורסם ב-1998, סיכם שלא מצא כל קשר בין עישון פסיבי למוות. בדומה, **מאמר מדעי שסקר את תמונת המחקר עבור כתב-עת מקצועי רב יוקרה – British Medical Journal – סיכם שתוצאות המחקרים הקיימים "לא תומכות בקשר סיבתי בין עישון פסיבי לבין מוות הקשור לטבק"**. (לפירוט נוסף, ומראי מקום, על מחלוקות אלה ראה נספחים למסמך זה).

אבל די בכך שהעשן מפריע לרבים כדי להגן על זכותם שלא להיחשף לו. אלא שמכאן לא נובע שיש לאסור על המעשנים, באופן גורף, כל אפשרות להתכנס יחדיו.

החוק הקיים אוסר על מעשנים להקים לעצמם בית קפה משלהם, פאב או מסעדה משלהם, ואפילו אם ירצו להתכנס יחדיו באולם שמחות, ולו לערב, הדבר אסור על פי חוק. האומנם הכרחית כפייה מרחיקת לכת זו כדי להגן על זכותם של מי שרוצים לנשום אוויר נקי?

ה. מהי מטרת החוק : התחשבות או כפייה?

טוען המתנגד להצעה :

ההצעה תמנע צמצום כמות המעשנים בישראל : עלינו לעודד מעשנים להפסיק לעשן, וזאת כמיטב יכולתנו. הצעות החוק הללו הולכות בכיוון ההפוך לחלוטין מבחינת בריאות הציבור.

צעירים רבים נחשפים לראשונה ומתחילים לעשן במקומות בילוי, הצעת החוק תגביר את כמות הצעירים בישראל המצטרפים אל פלח המעשנים באוכלוסייה. ההצעה שמה ללעג את הציווי "ונשמרתם מאד לנפשותיכם". הוצאות המדינה על טיפול במחלות הנגרמות מעישון (רגיל או כפוי) גבוהות ורבות. תרופות לטיפול בסרטן מכל הסוגים ואמצעים לטיפול במחלות ריאה ובדרכי הנשימה מנפחות את תקציבי הבריאות ומכבידות על הכיס הציבורי. כל כך הרבה אנשים מודים למחוקק הישראלי על הצלתם מרעלי הסיגריות, ועל כך שהם יכולים לצאת לכל מקום בילוי באופן חופשי בלי לסכן את בריאותם. אסור להחזיר את המצב אחורנית ולמנוע זאת מהם.

תשובה:

אף שהקיצונים שבין תומכי האיסורים הגורפים מתעטפים באיצטלא של לשון זכויות – העילה הרשמית לחקיקה היא ההגנה על זכותם של מי שאינם מעשנים לנשום אוויר נקי – הרי שמטרתם הסמויה היא לעתים קרובות בפירוש כפייה: תומכי האיסורים חוזרים ואומרים שהאיסורים יפחיתו את כמות המעשנים, כלומר, החוק ידחוק אותם באמצעי כפייה להפסיק לעשן.

הפחתת העישון היא מטרה טובה. אבל ספק אם האמצעי הנאות לכך הוא רדיפה וביזוי של מעשנים בחסות החוק. אדם בוגר רשאי, לאחר שהבין את הסיכונים, ליטול אותם על עצמו אם הוא חפץ בכך. אדם רשאי לנהוג באופןנוע, אף על פי שהוא מסכן בכך את חייו. מכאן לא נגזרת, כמובן, זכות לפגוע באחרים. אבל אם מטרת החוק היא להגן על לא-מעשנים, אין כל הצדקה לאיסור הגורף על מעשנים למצוא לעצמם מקום מוגדר ומוסדר לעשן בו יחד.

ההתגייסות של תומכי החוק להשאיר על כנו את האיסור גם באותם 20% שהצעת התיקון לחוק מבקשת לאפשר, מעידה על כוונתם הסמויה: **הם אינם רוצים לאפשר התחשבות הדדית, וגם לא רק להגן על מי שאינם מעשנים. הם מבקשים לעשות את שלשון החוק בפירוש אינה מתירה להם: לכפות על המעשנים לחדול מהרגלם.** זוהי כמובן כפייה מהסוג שהמחוקק הישראלי נרתע ממנה, כשם שאינו נוטה לאסור סיכונים רבים אחרים. לפיכך בחרו חסידי החוק לשווק מדיניות אחת, בחסות של אחרת. **מכאן התעקשותם שלא לאפשר למעשנים שום מפלט.** זהו ניסיון למנף את הזכות של האחד לאוויר נקי כדי לכפות על האחר להפסיק לעשן, להגניב אמצעי כפייה לתוך חוק שמטרתו המוצהרת היא דווקא מניעת כפייה.

1. אינטרסים כלכליים סמויים

טוען המתנגד להצעה :

בעלי אינטרסים כלכליים צרים הם המניע של ההצעה : המניע האמיתי בהצעות הללו הם בעלי אינטרסים - חברות הסיגריות עצמן. כך, סקר בנושא מומן לאחרונה על ידי יבואן סיגריות (ראו נספח 2). גם האינטרסים של בעלי פאבים, בהנחה כי החוק גורם להם להפסד כספי כלשהו, אינם מצדיקים פגיעה בבריאות הציבור. בעלי עסקים רבים מתחום המסעדות והפאבים הודיעו כי הם דווקא תומכים בחוק, אז למה לפגוע בו? יש להניח כי בין הגורמים האינטרסנטים נמצאות גם חברות התרופות, שתחלואה במחלות קשות היא המפתח לרווחיות שלהן. טובת האזרחים לטווח ארוך חשובה משימור רווחיהם של הצרים וקצרי הראות של גורמים אינטרסנטים.

תשובה :

אין כל סיבה שההתלהבות לשכנע תהפוך כך להטלת דופי ביושרם האישי של המתנגדים לחקיקה הנוכחית. זו טענה תמוהה, ואף חמורה. לא כל מי שחושב שאיסורי העישון הקיצוניים חרגו מן הדרוש הוא סוכן של אינטרסים כלכליים ציניים. גם כותב שורות אלה אינו ממומן על ידי חברות הטבק, ואין לו אינטרס כלכלי בתיקון.

ז. החוק הוא פשרה נאותה, ומתאימה לנהוג בעולם הנאור

טוען המתנגד להצעה :

החוק הקיים מהווה פתרון טוב ומאוזן: בכל העולם המערבי - ארה"ב, אנגליה, סקוטלנד, קנדה, אוסטרליה, איטליה, אירלנד, נורבגיה והרבה אחרות - לאחר תקופת הסתגלות קצרה, הכול מרוצים מחוק שאוסר לגמרי את העישון במקומות ציבוריים. אצלנו עדיין מאפשרים לבעלי העסקים להקצות עד 25% משטח המקום למעשנים בתנאי שהוא תחום בחדר נפרד. מדובר ב-19% בלבד מעשנים קבועים בארץ לפי הסקר הנ"ל של יצרן הסיגריות. כל מה שדורשים מהם הוא - להפריד בין העישון לבין האוכל או השתייה כשהדבר פוגע באחרים - כל כך מעט מבקשים מהם. מרביתם אף שמחים לכך והיו רוצים להפסיק לעשן לגמרי, אך חברות הסיגריות מקשות עליהם בשל החומרים הממכרים המצויים בסיגריות.

תשובה :

לפי שעה הפתרון "הטוב והמאוזן" מוצא חן רק בעיני צד אחד. ולא במקרה: בפועל צד זה זוכה לכפות את דעתו.

רעיון ה-25% הוא מטעה, מכיוון שברובם המכריע של מקומות הבילוי הדבר אינו ישים כלל. עובדה היא שכמעט אין מקומות שהצליחו ליצור אזורי עישון העומדים בתקן החמור. כותב שורות אלה אינו מכיר ולו מקום אחד שהדבר עלה בידו.

שיעור יחסי זה של שטח מוקצה לעישון גם אינו לוקח בחשבון את השיעור הגבוה יותר של מעשנים בקרב המבלים, בעיקר בברים. **הגיוני וסביר להחיל את פתרון ה-25% על כלל המקומות, ולא רק בתוכם.** פתרון כזה הוא לפחות ישים, וגם נאמן לכוונה של לשון החוק. אם יוזמי החוק ידעו שהקצאה של רבע תהיה פחות או יותר בלתי ניתנת ליישום, הרי שנהגו בציניות. אבל אם לא ידעו זאת, הרי הקצאת רבע מן המקומות תשרת טוב יותר את כוונתם המקורית.

החוק הנוכחי יוצר מצב אבסורדי שבו גם במקומות שיש בהם מרפסות, או אזורים פתוחים, אי-אפשר לעשן אפילו באוויר הפתוח אם אזורים אלה עולים על 25% משטח המקום.

אבל חשוב מכל אלה, התעמולה הנפוצה הגורסת ש-80% רוצים במקומות בילוי ללא עשן היא מטעה בעליל. ישראל היא מדינת שוק חופשי. **לו היתה אמת בטענה שהרוב הגדול רוצה מקומות שהעישון אסור בהם, רוב המקומות היו אוסרים עישון וזוכים בנתח הארי של הלקוחות.** משמע, הקצאת 20% ממקומות הבילוי למעשנים היא הטיה חדה לטובת אלה שאינם מעשנים, והיא משדרת מסר ברור – שעישון אינו אהוד ואינו רצוי – וזאת מבלי ליצור תחושה של אין-מפלט בקרב המעשנים.

ראוי לזכור: ישראל אינה ארצות הברית, ואיננה מערב אירופה. זו ארץ שרבים בה הלחצים והחברה בה עמוסת מתחים. היא דורשת הרבה מאוד מבניה ובנותיה. דווקא לכן הישראלים אינם סובלניים למה שנתפש בעיניהם כהצקה מיותרת, ומכאן **ההתנגדות, המפתיעה בעוצמתה, לאיסורים הקיצוניים הנוכחיים.**

ח. הזכות לבריאות

טוען המתנגד להצעה:

השמירה על הבריאות היא זכות יסוד ולא העישון: לא קיימת למעשה "זכות יסוד" לעשן המקומות ציבוריים, כפי שמציג זאת חה"כ הנדל. דווקא השמירה על הבריאות ועל יכולת לבלות בלי להינזק מרעלים היא זכות כזו. "תחושת הנרדפות" אינה נחלתם של כל המעשנים, כפי שמציג זאת הנדל, אלא של המעשנים העבריינים. תחושה זו נובעת דווקא מההסטה נגד החוק של מעשנים פופוליסטיים ובעלי אינטרסים צרים דוגמת חה"כ הנדל. אילולא היו מוסטים, היו יוצאים המעשנים לעשן סיגריה מחוץ למסעדה, לפאב או למועדון, במקום להזיק לסביבתם. אין החוק רודף את המעשנים אלא את העבריינים. מדוע חה"כ כה שש להגן על אותם חסרי התחשבות?

תשובה:

כאמור, אפשר להגן על זכות זו מבלי להרחיק לכת למידת הכפייה של החוק הנוכחי. אדם שאינו רוצה לסבול מעשן סיגריות אינו חייב ללכת דווקא לאותו מספר מוגבל של מקומות – 20% בסך הכול – שיותר להם, על פי ההצעה, להתיר עישון.

ט. האיסורים הם כלכליים

טוען המתנגד להצעה:

החוק טוב לעסקים ולכלכלה: במדינות בהן עבר החוק לפני מספר שנים (ושהכיפה בהן קיימת) אין ירידה בהכנסות בעלי העסקים. מכאן - החוק החדש מיטיב עם כולם. ניסיונות כמו זה של חה"כ הנדל אך מערפלים את קביעתו של החוק ומבלבלים את הציבור. **הבעיה היחידה הקיימת כיום היא חוסר אכיפה של החוק מצד משטרת ישראל והרשויות המקומיות.** מצב זה הוא אשר גורם לירידת הכנסות לחלק מבתי העסק: האוכלוסייה הלא מעשנת עדיין לא ממחרת לצאת למקומות הבילוי כי חלקם עדיין מעושנים, והאוכלוסייה המעשנת סובלת בחלקה מחבלי לידה ולכן "מענישה" את העסקים על המצב החדש. תופעה זו תהיה זמנית ויקצר זמנה אם תחל אכיפה יעילה מצד הרשויות ולא תותרנה הצעות אשר פוגעות בחוק, כמו זו של חה"כ הנדל.

תשובה:

הצהרות אלה הן מפוקפקות עובדתית. הלובי נגד עישון, כמו הלובי נגד שתיית אלכוהול בשעתו, מנפנף בהן, אבל בעלי המסעדות והפאבים ממשיכים להזדעק כנגד הפגיעה בפרנסתם.

ראו למשל הערות על המניפולציות במספרים שבאמצעותן הודגם לכאורה שעסקים לא נפגעים, ושהוצאות הבריאות על מעשנים מכבידות על כלל האוכלוסייה בחיבורו של הכלכלן הבריטי, הלורד ראלף האריס, "דעות קדומות ותעמולה".

סיכום:

בישראל יש למעלה ממיליון מעשנים. אפשר ורצוי להגן על כל האחרים מפני שאיפת עשן כפויה. אפשר גם לשדר מסר ברור שהעישון אינו תופעה רצויה. ואפשר לעשות את כל זאת מבלי להפיץ תעמולה מטעה, מבלי ליצור היסטריה ציבורית צדקנית, מבלי ליצור תחושה של מלחמת חורמה חסרת פשרות, ומבלי לגרום לרבים כל-כך תחושת נידוי וניכור. זו אינה מלחמה, ואין צורך שיהיה בה ניצחון בנוק-אאוט. אפשר להגיע לפשרה בדרך תרבותית ומתוך מתינות ושיקול דעת.

נספח :

חומר נוסף על הפער בין המחקר לתעמולה בנושא העישון הפסיבי ניתן למצוא במקומות

הבאים :

<http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/647/633.html>

<http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/650/038.html>

<http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/658/990.html>